

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра соціології

**ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ МІСЬКОГО ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ:
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ**

АВТОРЕФЕРАТ

дипломної роботи

на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконала:

студентка VI курсу групи 663

Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність: 054 «Соціологія»

Білик Анастасія Іванівна

Науковий керівник:

кандидат політичних наук, ст. викладач

Локтіонова Дінара Анатоліївна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Місто як унікальний формат соціальної взаємодії, поєднуючи соціально відокремлені групи населення, представляє собою базовий елемент соціокультурного простору урбанізаційного суспільства. На думку британського соціолога З. Баумана, простір сучасних міст, особливо великих, є з одного боку - складно організованим, функціональним, багаторівневим, динамічним, з іншого – індивідуалізованим та безособистісним одночасно. Разом з тим, перелічені характеристики вирізняють не стільки простір міста, скільки є маркерами взаємовідносин у сучасному суспільстві. Зважаючи на те, що саме соціальні відносини визначають структурну, символічну організацію міського простору, накладають певний відбиток на стиль життя городян та їх повсякденні практики, важливим є вивчення принципів функціонального навантаження міського простору, в яких діють різні регулятори соціальної поведінки.

Певний проміжок часу трансформація соціокультурних практик оцінювалась за економічними показниками. Проте, суспільні зміни демонструють, що необхідно брати до уваги і культурні коди, розглядаючи у якості двигуна цих процесів не тільки місцеву владу, а й громадськість. Реформа децентралізації, що сьогодні реалізується в Україні, фактично означає покладення відповідальності за свій розвиток безпосередньо на представників територіальних громад. Зважаючи на це, місцева влада звернулась до практик реалізації громадського бюджету як одного із інструментів організації та функціонування міського публічного простору. Таким чином, актуальність роботи полягає у дослідженні особливостей організації та функціонування міського публічного простору, здатного забезпечити подолання відчуження різних соціальних груп населення, сприяти їх консолідації.

Об'єктом дослідження є соціокультурний аспект соціальної взаємодії

мешканців міста.

Предметом дослідження виступають вітчизняні та зарубіжні практики формування міського публічного простору.

Виходячи з актуальності обраної теми та ступеню її розробленості в науковій літературі **метою даної роботи** є дослідження вітчизняних та зарубіжних практик формування міського публічного простору як соціокультурного явища. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні дослідницькі **завдання**:

- визначити концептуальні підходи до визначення міського публічного простору у міждисциплінарному аспекті;
- розкрити трансформацію уявлень про публічний простір міста у соціологічному дискурсі;
- проаналізувати явище тактичного урбанізму як інструменту формування міського публічного простору;
- дослідити вітчизняний досвід найпоширеніших практик формування міського публічного простору;
- визначити ставлення та рівень відповідальності мешканців міста Миколаєва у контексті облаштування та благоустрою публічного простору;
- розкрити зміст програми «Громадський бюджет» м. Миколаєва як інструменту організації та формування міського публічного простору.

Ступінь вивчення проблеми. Дослідження, присвячені соціальній взаємодії, посідають центральне місце в класичних соціологічних концепціях М. Вебера, Е. Гідденса, І. Гофман, Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля тощо. Зокрема, у напрацюваннях Л. Вірта, Л. Мамфорда, Р. Парка, Ф. Тьонніса фокус дослідницької уваги зосереджувався на вивченні проблеми взаємодії у контексті розвитку міста, аналізі соціальної структури та міського способу життя. Наукові доробки др. пол. ХХ ст. актуалізували проблему просторового розвитку міської території (Дж. Джекобс, М. Кастельс, А. Лефевр). Таким чином, на поч. ХХІ ст. у мейнстрімі дослідницьких інтересів опинились питання пов'язані з розвитком міського середовища.

Дослідження публічного простору у контексті міського способу життя відображено у роботах З. Баумана, Ш. Зукіної, Л. Лофланда, С. Карра, Р. Сеннета, Дж. Уррі тощо. Всебічному аналізу проблем просторового розвитку міст, формування міських публічних просторів та існування людини всередині них присвячували свої наукові напрацювання такі вітчизняні та пострадянські дослідники як Л. Афанасьєва, С. Габідуліна, М. Грищенко, Д. Локтіонова, О. Мусієздов, П. Семененко, А. Солнишкіна, І. Тищенко, Г. Фесенко тощо. Аналіз наявних наукових публікацій і результатів емпіричних досліджень з питань розвитку міського публічного простору як умови взаємодії городян свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку соціологічної науки дана проблематика вивчається фрагментарно та носить міждисциплінарний характер. Тому, проведення додаткових досліджень з питань організації та функціонування міських публічних просторів в умовах децентралізації є вельми актуальним задля налагодження соціальної взаємодії у межах територіальних громад.

Наукова новизна роботи полягає у реалізації спроби визначення нових можливих напрямів співпраці органів місцевого самоврядування з територіальними громадами задля їх консолідації у контексті облаштування та благоустрою публічного простору сучасного міста.

Теоретична значущість роботи полягає у тому, що автором здійснена спроба міждисциплінарного порівняльного аналізу наявних концептуальних підходів до вивчення міського публічного простору, а також окреслення дефінітивного поля поняття «тактичний урбанізм» у вітчизняному науковому дискурсі.

Практична значущість роботи полягає в можливості застосування сформульованих висновків для переосмислення принципів організації міського публічного простору з урахуванням колективних інтересів та побажань, висловлених представниками територіальної громади, а також максимальної ефективності їх функціонування задля формування міської ідентичності, підвищення культури громадської комунікації та

налагодження соціальної взаємодії.

Апробація результатів роботи. Основні результати дослідження було оприлюднено у молодіжному науковому журналі «Студентські наукові студії: Молодіжний науковий журнал».

Публікації:

Білик А.І. Соціальні мережі в житті студентської молоді // Студентські наукові студії : Молодіжний науковий журнал. –Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – Випуск 22 (66). – С. 9 – 12.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 89 найменувань, з яких 22 електронні джерела. Робота містить 12 таблиць, 7 рисунків. Загальний обсяг роботи складає 117 сторінок (з них 8 сторінок список використаних джерел, 30 – додатки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, розкрито наукову новизну і практичне значення дослідження.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження міського публічного простору»** здійснено аналіз наявних у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі підходів до вивчення міського публічного простору.

У *підрозділі 1.1 «Концептуальні підходи до визначення поняття «міський публічний простір»: міждисциплінарний аспект»* визначено особливості вивчення різних аспектів дослідження міського публічного простору в межах культурологічного, психологічного, семіотичного, політологічного, геокультурного, історичного, легально-економічного, політичного, соціопросторового підходів. Аргументовано необхідність поєднання різних концептуальних підходів дослідження у межах міждисциплінарного дискурсу задля можливості аналізу феномену міста у всьому його розмаїтті, зважаючи на багатоаспектність публічного міського простору.

У *підрозділі 1.2 «Трансформація уявлень про публічний простір міста у соціологічному дискурсі»* охарактеризовано історичні особливості формування соціологічних уявлень щодо просторової обумовленості соціального буття. Акцентовану увагу на тому, що предметом уваги соціологів є соціальні відносини, які розвиваються у публічному просторі, а також аспекти просторової обумовленості цієї взаємодії, особливості процесу надання символічних значень та сенсів простору, соціальні практики споживання та конструювання простору тощо. Визначено ключові характеристики публічних місць, їх функції та структурні складові.

У **другому розділі «Міський публічний простір як фактор соціальної взаємодії громадян»** розкрито сутність тактичного урбанізму як

одного із інструментів формування міського публічного простору, а також проаналізовано зарубіжний та вітчизняний довід практик формування міського публічного простору.

У підрозділі 2.1 *«Тактичний урбанізм як інструмент формування міського публічного простору»* здійснено огляд прикладів успішного поширення ідей тактичного урбанізму в країнах Європи, зокрема визначено, що тактичний урбанізм – це своєрідна лабораторія для несанкціонованих експериментів «знизу», які здатні прийняти форму легальних державних програм. Світовий досвід демонструє, що громадянські ініціативи є важливим інструментом змін не тільки міського простору, але й суспільства, який здатен вирішити соціально-політичні питання, формувати нову свідомість небайдужих громадян.

У підрозділі 2.2 *«Практики формування міського публічного простору: вітчизняний досвід»* визначено етапи розробки та прийняття програми громадського бюджету як одного із інструментів організації міського публічного простору, розкрито провідні переваги та недоліки зазначеної форми громадської участі. Окреслено досвід впровадження ініціатив громадського бюджету в Україні, акцентовано увагу на реалізації конкретних проектів облаштування публічного простору в сучасних українських містах.

У третьому розділі **«Формування міського публічного простору як соціокультурне явище (на прикладі м. Миколаєва)»** здійснено аналіз результатів емпіричного соціологічного дослідження щодо формування міського публічного простору, а також систематизовано досвід реалізації програми «Громадський бюджет» у м. Миколаєві у 2017-2019 рр.

У підрозділі 3.1 *«Ставлення та рівень відповідальності мешканців міста щодо формування публічного простору міста»* на основі аналізу омнібусного опитування миколаївців було визначено, що розподіл відповідей містян щодо наявності у них бажань і прагнень брати участь в облаштуванні/благоустрої під'їзду, двору, району, міста засвідчує доволі високий рівень їх індивідуальної соціальної відповідальності та низький

рівень колективної. На думку містян відповідальність за облаштування/благоустрій означених об'єктів мають нести переважно комунальні установи міста, житлово-експлуатаційні контори або обрані представники об'єднань співвласників багатоквартирних будинків. Що стосується індивідуальної відповідальності, слід сказати, що серед жителів чітко простежується тенденція обособленості, анонімності функціонування у публічному міському просторі.

У підрозділі 3.2 «Програма «Громадський бюджет» як інструмент організації та формування міського публічного простору (на основі контент-аналізу)» систематизовано досвід реалізації проектів громадського бюджету у м. Миколаєві. Використання методу контент-аналізу дозволило систематизувати проекти громадського бюджету, представлені на розгляд експертної ради Миколаївського міськвиконкому. Серед категорій для здійснення аналізу було виділено кількісні (вартість реалізації проектів; кількість голосів містян, відданих на їх користь під час проведення он-лайн голосування чи офлайн у пунктах голосування при районних міських радах) та якісні (авторство, рівень запровадження, сфера реалізації, категорія) показники.

У ході написання даної магістерської роботи для досягнення її мети було виконано ряд завдань, що дозволили зробити наступні висновки та узагальнення:

1. Дослідження проблем функціонування міського публічного простору вимагає, у першу чергу, аналізу теоретичного досвіду зарубіжних та вітчизняних наукових напрацювань з цих питань. Аналіз наявних у науковій літературі підходів до з'ясування сутності публічного простору міста дозволив виокремити такі з них, як: 1) *культурологічний* (Л. Мамфорд, К. Лінч), що акцентує увагу на вивченні культурного і політичного простору міста, навколо якого концентрується економічне і соціальне життя; 2) *психологічний* (С. Мілграм), спрямований на картування міста з точки зору когнітивного і емоційного виміру в ментальній реконструкції простору;

3) *семіотичний* (Н. Анціферов, Д. Співак, Р. Барт та ін.), що визначає місто як транслятор і зберігач культурної інформації у вигляді відповідних символічних кодів; 4) *політологічний* (А. Лефевр), що пов'язує структурування міського простору з діяльністю капіталістичної системи; 5) *матеріалістичний* (Д. Гарві) – просторовий поділ міста детермінований «великим капіталом»; 6) *геокультурний* (Д. Замятін, Ю. Веденін, В. Каганський) пояснює публічний простір міста як синтез фізичного і семантичного просторів; 7) *історичний* (Л. Гумільов) зосереджений на порівнянні стану міського простору в історично різні періоди часу; 8) *легально-економічний*, сформований внаслідок практики юридичного забезпечення громадянських прав і свобод у публічному просторі; 9) *політичний*, сутність якого полягає у тому, що юридичне визначення публічного простору безпосередньо впливає на те, чи зможуть у ньому вільно репрезентувати себе різноманітні соціальні групи; 10) *соціопросторовий*, спрямований на вивчення публічних просторів з точки зору повсякденної соціальної активності окремих спільнот, так і міст у цілому.

2. Передумови соціології повсякденності сформовано у роботах класиків соціологічної науки, зокрема Е. Дюркгейма, М. Вебера, Г. Зіммеля, П. Бурдьє, Е. Гідденса. Сучасна соціологічна наука аналізує публічний простір міста, визначаючи його як місце взаємодії людей, акцентує увагу на вивченні повсякденних практик містян. Серед провідних ознак класичних публічних просторів виділяють доступність, комфорт, безпека, зрозумілий функціонал, наповненість діяльністю, рівність учасників та вільний доступ до простору. Здійснюючи класифікацію публічних просторів сучасних міст, виділяють такі з них, як: класичні, перехідні і некласичні (О. Антонова); відкритий простір для відпочинку, простір дебатів, відкритий простір доступний для всіх (О. Жулькевська). Публічні простори мають безпосереднє відношення до всіх без виключення сфер життя суспільства: соціальної, культурної, політичної, економічної і виконують функції: отримання соціального досвіду через наявні канали передачі інформації; забезпечення

комфорту, безпеки, захищеності перебування серед великої кількості людей, відчувати себе впевнено і спокійно на підсвідомому рівні; інтеграція, об'єднання людей різних рас, культур, конфесій, віку та інтересів; інтеракція, спілкування з допомогою вербальних і невербальних знаків, формування громадської думки; рекреація, організація дозвілля та вільного часу; формування відчуття естетичної насолоди, оскільки добре облаштований, з ландшафтним дизайном і всіма соціальними благами публічний простір дає можливість насолоджуватися красою і створює гарний настрій.

3. Трансформація українських міст – це виклик сучасної реальності. Останніми роками в Україні широкого розповсюдження набуло явище тактичного урбанізму або теорії малих справ, зміст яких полягає у розвитку малих локальних дій, які покликані призвести до великих масштабних змін глобального характеру. Принципом тактичного урбанізму є ідея про те, що благоустрій повинен створюватися власними силами городян, перетворюючи їх на активних учасників змін, гаслом руху стає вираз «зроби сам» або «місто, зроблене городянами». Світовий досвід демонструє, що цивільні «низові» ініціативи – важливий інструмент зміни не тільки міського простору, але й суспільства, який здатний вирішити соціальні та політичні питання, сформувавши нову свідомість небайдужого мешканця міста і країни.

4. Останні роки стали для України періодом динамічного розвитку урбаністичної культури. Все частіше з'являються цікаві проекти міського розвитку, створюються нові або модифікуються старі публічні простори, формуються групи небайдужих активістів, які власними силами намагаються змінити середовище свого життя, залучити більше людей, владу та бізнес до позитивних змін у місті. Реалізація практик тактичного урбанізму в межах реалізації проектів громадських бюджетів надасть можливість експериментувати з міськими публічними просторами і отримувати перевірений результат для подальшого ґрунтового розвитку міста.

5. За результатами проведеного омнібусного опитування було з'ясовано, що сумарний показник тих, хто бере участь в облаштуванні

під'їзду, двору чи готовий взяти участь у подібних заходах становить майже 70 % від загальної кількості опитаних, натомість цей показник для району, міста не перевищує і половини опитаних. Підтвердженням наявності низького рівня соціальної відповідальності городян є й той факт, що значна їх більшість вважає, що відповідальність за облаштування/благоустрій означених об'єктів мають нести переважно комунальні установи міста, житлово-експлуатаційні контори або обрані представники об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, а не конкретні жителі міста.

б. За результатами проведеного аналізу проектів «Громадського бюджету» м. Миколаєва 2017-2018 рр. було з'ясовано, що 48 (41,0 %) з них орієнтовані на локальний рівень реалізації, а інші 69 (59,0 %) – на загальноміський. У категорії «будівництво спортивних та дитячих майданчиків» представлено 34 (29,1 %) проекти, «естетичне облаштування міста» – 14 (12,0 %), «облаштування зон відпочинку та упорядкування прибережних смуг водойм» – 13 (11,1 %), «дороги» – 7 (6,0 %), «облаштування тротуарів» – 5 (4,3 %), «заходи з енергозбереження» – 4 (3,4 %), «розвиток вело- та бігової інфраструктури» – 2 (1,7 %), «вуличне освітлення» – 2 (1,7 %), «інше» – 36 (30,7 %). Ідея запровадження програми має новаторський характер, тому що її слід розуміти як реакцію на зміни, що відбуваються у суспільстві. Слід зауважити, що цей процес значним чином змінив відносини між громадянами та місцевою владою, покращив її функціонування через поліпшення громадських послуг та інфраструктури, маючи на меті мобілізацію неактивних громадян. Відтак, добре реалізований громадський бюджет може призвести до підвищення рівня залученості громадян у сфері міської політики, взаєморозумінню, соціальній взаємодії та стійкому розвитку території.

АНОТАЦІЯ

Білик А. І. Практики формування міського публічного простору: соціокультурний аспект. – На правах рукопису.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеню «магістр». Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2019.

Одним з проблемних питань у формуванні консолідованих територіальних громад є забезпечення функціонування публічного простору, здатного подолати відчуження різних соціальних груп населення й сприяти їх консолідації. Тому місцева влада звернулася до практики партисипаційного бюджету як інструмент організації та формування міського публічного простору.

Об'єктом дослідження є соціокультурний аспект соціальної взаємодії городян. Предметом дослідження виступають вітчизняні та зарубіжні практики формування міського публічного простору.

Участь містян у проектах громадського бюджету задля формування публічних просторів міста, будучи майданчиком добровільних колективних дій, навколо спільних інтересів, є цілком реальною перспективою розвитку вітчизняних практик тактичного урбанізму. При цьому органи місцевого самоврядування повинні виступати поряд з окремими представниками територіальної громади, громадськими об'єднаннями, недержавними організаціями та спільнотами одним із суб'єктів колективної взаємодії у цьому процесі.

Ключові слова: місто, городяни, міський публічний простір, тактичний урбанізм, громадський бюджет, соціальна взаємодія.

SUMMARY

Bilyk A. Formation of urban public space: socio-cultural aspect. – Manuscript.

Graduate work for obtaining an educational degree «Master». Petro Mohyla Black Sea National University. - Mykolayiv, 2019.

One of the problematic issues in the formation of a consolidated territorial communities is to ensure the functioning of public space, able to overcome the alienation of various social groups and contribute to their consolidation. Therefore local government turned to the practice public budget participating as a tool of urban public space organization and formation.

The object of research is the socio-cultural aspect of citizens social interaction. The subject of study are domestic and foreign practices of urban public space organization and formation.

The citizens participation in the public budget projects for the city public spaces formation being the area of voluntary collective action around shared interests is very real prospect of tactical urbanism domestic practices development. The local authorities must act together with some representatives of the territorial communities, public associations, non-governmental organizations and communities as one of the collective interaction subjects in the process.

Keywords: city, citizens, urban public space, tactical urbanism, public budget, social interaction.